

DOI No: <http://dx.doi.org/10.14225/Joh1183>

Geliş Tarihi: 07.12.2017

Kabul Tarihi: 26.12.2017

TOKAT KAZASI'NA TABİ ARMUS KARYESİNİN SATIŞINA DÂİR HİCRİ 762 (MİLADİ 1360) TARİHLİ HÜCCETİN TARİHİ VE DİPLOMATİK AÇIDAN TAHLİLİ*

Sıddık ÇALIK**

Öz

Hüccet sözcük anlamının ötesinde hukuki bir belge olup, İslâm toplumlarında mülk satışına dair muamelelerin resmî vesikasıdır. Bununla birlikte yalnızca sosyal bir muameleyi ifade etmekten ibaret değildir. Özellikle yazılı kaynakların sınırlı olduğu Selçuklu, Beylikler ve Erken Osmanlı dönemi, sosyal ve ekonomik hayatına ışık tutmaları itibariyle de ayrıca bir ehemmiyete sahiptirler.

Bu çalışmada dönemi itibariyle sayısı oldukça az olan satış hüccetlerinden birini, XIV. yüzyıla ait bir vesikayı farklı açılardan tahlil etmek suretiyle, dönemin tarihinin anlaşılması açısından mütevazî bir katkı sağlamak düşünülmüştür. Üzerinde çalışılan belge, Selçuklu ikta sisteminin bozulmaya yüz tutmasıyla birlikte, Anadolu'da mülk toprakların artmaya başladığı bir dönemin mülkiyet ve toprak ilişkilerine dair veriler sunması bakımından önem arz etmektedir.

Anahtar kelimeler: *Hüccet, Tokat, XIV. yüzyıl, ikta sistemi, mülkiyet.*

Historical and Diplomatic Analysis of the Hujjah(762/ 1360) about selling of Armus village that is province of Tokat

Abstract

Hujjah beyond its Word meaning is a juridical document and it is the official document of the sale of property in Islamic societies. However, it is not only about expressing social proceedings. It has a significance and special importance to shed

* Bu çalışma 20-24 Eylül 2010 tarihli XVI. Türk Tarih Kongresinde tebliğ olarak sunulmuş fakat yayınlanmamıştır.

** Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimler Fakültesi Tarih Bölümü, Öğretim Üyesi.

light on social and economic life of The seljuks and Early Ottoman eras. Because in these eras written sources are quite limited.

In this study we mean to provide a modest contribution to find out history of the era by analyzing from different aspects one of the XIV. century Hujjah sale that are quiet rare to find. This Document is important in the terms of giving significance information about property and land relations of Anatolia, in the period of deterioration of Seljuks Iqta system and increasing of personal property.

Key words: *Hujjah, Tokat, XIV. century, Iqta system, property.*

Giriş

Anadolu Selçukluları ve Osmanlı Beyliğinin ilk asırlarına ait kaynakların oldukça sınırlı olduğu tarihçilerce bilinen bir gerçektir. Öyle ki en küçük bir bilginin bile bu dönemle ilgili olarak, bazen son derece önemli hâle geldiği malumdur. Kuşkusuz bahsedilen dönmeleere ait tarihî bilgilerin ortaya çıkarılmasının güçlüklerini aşmak için yeni bilgilere olan ihtiyacımız her geçen gün artmaktadır.

Anadolu Selçukluları ve Beylikler dönemine kaynaklarını ana hatlarıyla üç kısma ayırabiliriz. Birinci grubu vekâyinameler ve edebî eserler, ikincisini arşiv vesikaları, üçüncüsünü ise sikke, kitâbe, mezar taşı ve muhtelif objeler oluşturmaktadır.

XIII. ve XIV. yüzyılları kapsayan döneme ait vakayinameler ve edebî eserlerin sayısı oldukça azdır. Bu kadar sınırlı sayıdaki eserle Anadolu Türk tarihini lâıyıkıyla çözümlmek oldukça güçtür. Çoğu Arapça ve Farsça olan bu eserler üzerinde çok mühim tarihi çalışmalar yapılmış olsa da, sosyo-ekonomik ve toplumsal hayata dâir tafsilâtların, tam anlamıyla ortaya çıkarıldığı söylenemez.

Arşiv vesikaları ile ilgili kaynaklarımız, ilk grup eserlerden çok daha fazladır. Şu ana kadar bu döneme ait olmak üzere, Türkiye arşivlerinde tespit edebilen belge sayısı birkaç yüz civarındadır. (Çalık, 2005: 21) Söz konusu arşiv vesikaları; Selçuklulara ait sayıları 10 civarında vakfiye ile, başta Karamanoğulları olmak üzere, İlhanlılar, Kadı Burhaneddin Devleti, Germiyanlılar, Candaroğulları ve Osmanlı Beyliğinin ilk asrına ait, sınırlı sayıda olan mülknâme, vakfiye, emirnâme ve bir kısım malî kayıtlardan ibarettir.

Bu belgelerin çoğu neşredilmiş durumdadır. Özellikle merhum Osman Turan, vakfiyeler üzerine yazmış olduğu makalelerle, Anadolu Selçuklularının toplumsal ve ekonomik yapısının anlaşılmasına büyük katkı sağlamıştır.

Tokat Kazası'na Bağlı Armus Karyesinin Satışına Dâir Hicri 762 (Miladi 1360)
Tarihli Hücchetin Tarihî ve Diplomatik Açından Tahlili

Karatay vakfiyeleri ile ilgili çalışması bunun en iyi misallerindedir. Belleten Dergisi'nde yayınlanan makalesinde, Konya ve XIII. yüzyıl Anadolu'sunun dinî ve soysal hayatı hakkında tafsilâtlı bilgiler verilmiştir. (Turan, 1948: 17-171)

Yine Osman Turan'ın birkaç mahkeme hücceti çerçevesinde hazırlamış olduğu makaleler, bu dönemin ziraî ve ekonomik hayatına dâir bizlere önemli bilgiler sunmaktadır. Ayrıca Anadolu Selçuklularının mîrî arazi yapısını ve Moğol istilası ile birlikte bu yapının özel mülkiyet sistemine doğru evrilmesini anlatmaktadır. (Turan, 1948: 252)

Üçüncü kısmı teşkil eden ve daha çok müze eserleri grubuna giren objelerin miktarı, ilk iki kısımdan daha fazladır. Haliyle, bu alanla ilgili çalışmalar daha yoğundur. Özellikle sanat tarihçilerinin bu alanla ilgili ortaya koyduğu çalışmalar, Selçuklu ve Beylikler dönemi tarihinin anlaşılmasına büyük katkı sağlamıştır.

Belgenin Diplomatik Yönden Değerlendirmesi

İncelenilen belge, satış hücceti diye tabir edilmektedir. Belgenin Tokat kazası mahkemesine ait olması kuvvetle muhtemeldir. Vesika hususi bir arşivde olup,¹ şu ana kadar bilinen en eski tarihli bir kaç mahkeme vesikasından biri olma özelliğini taşımaktadır. Nitekim Osman Turan, Belleten Dergisi'nde yer alan "Türkiye Selçukluları'nda Toprak Hukuku Mîrî Topraklar ve Hususî Mülkiyet Şekilleri" adlı makalesinde H. 660'da Amasya'da, H. 657'de Seferhisar'da ve H. 780'de Akşehir'de üç adet temliknâmeden bahsetmektedir ki, (Turan, 1949: 564) bunlar satış yolu ile gerçekleşmiş olup, belge türü olarak yine satış hücceti niteliğindedir. Başka bir vesika ise, yine merhum Hoca'nın Belleten Dergisi'nde yayımladığı ve H. 697 (1298) tarihli faizle para istikrazına dâir bir vesikadır ve bu vesika da yine hüccet niteliğindedir. (Turan, 1948:251-260)

Bu çalışmaya konu olan vesikayı, iki ana başlıkta tahlil etmek mümkündür. Bu tür belgelerin tahlilinde âdet olduğu üzere biz de diplomatik yönden, yani belgenin dilini anlamaya yönelik hususiyetlerin tespiti ve tarihî açıdan önemi üzerinde duracağız.

¹ Bu belge, İstanbul'da yaşayan Ömer Kılıç adlı koleksiyonerin arşivindedir. Söz konusu değerli eser üzerinde çalışma fırsatı sağladığı için kendisine teşekkür ediyorum.

Diplomatik açıdan bakıldığında, ilk önce vesikanın fizikî yapısını ön plana çıkartmak gerekiyor. Vesikanın kağıdı XIII-XIV. yüzyıl özelliklerini göstermektedir. Bu dönemlere ait kağıtların en önemli hususiyeti kalın ve çoğu zaman aharsız olmasıdır. Diğer taraftan bu tür kağıtlarda filigran da bulunmamaktadır. Filigranlı kâğıtlar, ancak yüzyılın başlarından itibaren görülmeye başlanmış Avrupa menşeli kâğıtlardır. Bizim belgemiz, daha çok Orta Asya menşeli olup, hammaddesi ipek olan *abadi-sultani* adı verilen kalın ve dayanıklı kâğıda benzemektedir. (Ersoy, 1963:16), (Kütükoğlu, 1998: 24) Gerek rengi gerekse kalınlığı belgenin abâdî-sultânî olduğunu göstermektedir. Kağıtla ilgili söylenebilecek diğer önemli bir husus da, bu dönemlere ait kağıtların hammaddesi olan ipek paçavra kalıntılarının bu belgede de görülüyor olmasıdır. Kağıdın kenarlarında bu ipek liflerini çıplak gözle bile görmek mümkündür. Kağıtla ilgili bu bilgilerden hareketle, belgenin orijinal olduğunu ve sonraki devirlerde istinsah edilmediğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu tür vakfiye, hüccet ve ilâmlar, yazıldığı asıl tarihten çok sonraları, istinsah ettirilerek kadıya tasdiklettirilip aslının aynısı gibi kabul görürdü. Resmi, gayr-i resmi farklı kurumlarda yer alan, aynı döneme ait belgeler üzerinde yapmış olduğumuz yoğun çalışmalar ve bu çalışmalara dayanan tecrübelerimiz, bu belgenin de XIV. Asra ait olduğu yönündeki kanaatimizi güçlendiren bir diğer husustur. Bu bağlamda belgede kullanılan hattın da dönemin hususiyetlerini taşıdığını söyleyebiliriz. Nitekim dönemin diğer eserleriyle mukayese ettiğimizde kullanılan mürekkebin de aynı özellikleri taşıdığını müşâhade etmekteyiz.

Her şeyden önce yazı, aklâm-ı sitte yazı usulünün henüz gelişmediği dönemlerin özelliklerini taşımaktadır, yani XV. yüzyıldan önceye aittir. Keza XV. yüzyıl öncesi kullanılan mürekkeplere ait en bariz özellik, yazıldığı dönemde rengi siyah bile olsa bir müddet sonra kiremit rengine dönüşmesidir ki, bu renk dönüşümü bizim belgemiz için de söz konusudur.

Vesika 25 x 94 cm ebadında olup, Osmanlı belgelerinde sık sık gördüğümüz usulle katlanarak muhafaza edilmiştir. Belge, İstanbul'da restore ettirilerek katlanma yerlerinde oluşan izler giderilmiştir.

Vesika, Hicrî 762 (Miladî 1360) tarihlidir. Tarih, hüccet metninin bitiş kısmında yazı ile ifade edilmiştir. Üst kısmı eksik olup, 15 satır hüccet metni ve 23 şahitten meydana gelmiştir. Vesika metninin manası ve katlanma yerlerinin oranından hareketle yaptığımız tespit sonucu, iki veya üç satırlık bir eksikliğin olduğunu söylemek mümkündür. Ancak bu durum belgenin

Tokat Kazası'na Bağlı Armus Karyesinin Satışına Dâir Hicri 762 (Miladi 1360)
Tarihli Hücchetin Tarihî ve Diplomatik Açından Tahlili

ehemmiyetine hâlel getirecek mahiyette değildir. Çünkü bu tür belgelerin baş tarafı *hamd ve dua* ifadelerinden meydana geldiği için, bu kısımdaki eksiklik belgenin vesika olma hususiyetine mâni değildir. Belgeyle ilgili eksik olan diğer bir husus da *kadı tescil kaydının* olmamasıdır. Çünkü bu tescil kaydının belgenin en üstünde yer alıyor olması, mahkeme hüccetlerinde görülen en önemli hususiyetlerden biridir. Vesikanın muâmelatına konu olan bölge Tokat olduğu için, büyük bir ihtimalle belgenin bu kısmında Tokat kadısının tescil kadı bulunması icap etmektedir.

Hüccet kelime manası olarak delil, vesika, senet anlamına gelir. Diplomatik açıdan ise hüccet, daha geniş bir mânâ ifade eder. (Kütükoğlu, 1994: 351-358) Her şeyden önce hüccet bir hukukî terime dönüşmüştür. Kadının bir hükmü değildir. İki taraf arasındaki anlaşmanın kadı tarafından tasdikidir. Bir nevi günümüzdeki noter belgeleri hükmündedir. Bu tür vesikalar daha çok satış, kefâlet, vesâyet borç vb. konuları ihtiva etmektedir.

Elimizdeki hücceti diplomatik açıdan değerlendirildiğinde söylenebilecek en önemli husus şudur: Osmanlı mahkemelerinde yazılan hüccetlerle, inceleme konusu olan bu hüccet, birkaç ufak değişiklik dışında hemen hemen aynıdır. Buradan hareketle Selçuklularda hâkim olan yazışma usulünün, Beylikler ve Osmanlı diplomatik geleneğinde devam ettiğini söyleyebiliriz. Şöyle ki, Osmanlı dönemindeki bir hüccette var olan *huve, kadı tasdik kısmı, başlangıç formülü* (Kütükoğlu, 1994:352) *metin*, (bizim vesikamızda bu sadığımız kısımlar ve metnin başlangıcı eksiktir) *tarih ve şahitler*'den meydana gelen rükunlar bu vesikada da bulunmaktadır. (Kütükoğlu, 1994: 351-358)

Hüccetin ilk satırlarının eksikliğinden dolayı başlangıç formülünün ve metnin bir kısmının, yırtık olan parçada kaldığını düşünüyoruz. Bu vesikaya ait en önemli bilgi kaybı, belgenin düzenlenmesine vesile olan alıcı ve satıcı isimlerinin de belge metninin baş taraflarında, yani eksik kısmında yer almasıdır. Bununla birlikte hüccete ait konunun tam manasıyla belgede ifade edildiğini aşağıdaki detay göstermektedir: Vesika, Tokat Kazası'na tabi Armus karyesindeki bir arazinin satışı ile ilgilidir. Satış için gerekli olan hukukî usullere uyulmuştur. Karye arazisinin hudutları belirtilerek, bu arazi içerisinde kalan dağları, göleti, tepleri, pınarları, nehirleri, meyveli ve meyvesiz ağaçları, meraları ve otlaklarıyla kısacası karye tamamen

beşbinbeşyüz dirheme satılmıştır (hüccette yarısının bedeli ikibinyediyüzelli dirhem olarak belirtilmektedir).

Osmanlı hüccetlerinin son kısmında kullanılan “*vuku üzere bi't-taleb kaydı sicil olup bu vesika verildi*” sicil tasdik ibaresi bu vesikada kullanılmamıştır. Bunun nedenini, bu dönemlerde mahkeme kayıtlarının deftere kaydedilmediğine ve henüz defter tutma, yani arşiv oluşturma geleneğinin oturmadığına bağlayabiliriz ki, bu da belgenin XV. yüzyıldan önceye ait olduğuna dâir bir diğer karinedir.

Metnin sonundaki tarihlendirmenin rakam yerine hurufatla yapıldığını görmekteyiz ki, Osmanlı hüccetlerinde de durum aynı idi.

Hüccetlerin en sonunda bulunan şahit ibarelerine bu belgede de rastlıyoruz. Zaten bu tür belgelerde şahitler bulunmazsa hukuken geçerliliği yoktur. Vesikada okunabilen yirmi üç şahit görülmektedir. Şahitlerin ifadeleri hemen hemen aynıdır. Satış işleminin şahitlerin gözü önünde meydana geldiğini ve satıcının parayı tamamen ve peşin aldığını anlatan ifadeler vardır. Şahitler arasında, kadının (muhtemel Tokat Kadısı) oğullarının olması, diğer şahit olanların arasında *seyyid* unvanlı birinin bulunması, diğerlerinin de Kaza'nın ileri gelenlerinden olma ihtimalini artırmaktadır. Bazı isimler ise silik olduğu için okunamamıştır.

Vesika tahlili ile ilgili söyleyeceğimiz son bir husus bu tür belgelerde “*vasele sahih*” ibaresinin bulunmasıdır. İmal edilen kağıt tabakaları çok uzun olmadığı için rulo şeklinde düzenlenmiş belgelerde kağıtlar bir birine ilave edilirdi. Bu şekilde ilave noktalarına “birleştirme gerçektir” anlamına gelen “vasele sahih” ibaresi kullanılırdı ki bizim vesikamızda da birleştirme yerlerinde bu ibarenin kullanıldığını görüyoruz.

Belgenin Tarihi Değeri

Hüccetin tarihi yönden değeri ise bizim için çok daha önemlidir. Her şeyden önce vesikamız dönemin sayılı arşiv kaynakları arasındadır. Her ne kadar uzun bir metin olmasa da muhteva olarak bir dönemin mülkiyet usulünü, arazinin tasarruf şeklini anlatması bakımından çok önemlidir. Hüccette metin kısmı 15 satırdır. Osman Turan'ın yayınladığı, yukarıda bahsettiğimiz H.780 tarihli hüccetin metni de 19 satırdan meydana gelmektedir.

Tokat kazasının Armus karyesindeki bazı arazi ve mülklerin satışı ile ilgili olduğunu belirttiğimiz bu vesika, dönemin siyasi ve idari tarihine ışık

Tokat Kazası'na Bağlı Armus Karyesinin Satışına Dâir Hicri 762 (Miladi 1360)
Tarihli Hücctin Tarihî ve Diplomatik Açından Tahlili

tutacak mahiyette olmasa bile, XIV. Yüzyıl Anadolu'sunun kırsal kesiminin sosyo-ekonomik yapısı hakkında fikir verebilecek muhtevaya sahiptir.

Bu dönemin sosyo-ekonomik yapısına göz atarsak vesikadan elde ettiğimiz bilgilerin, tarihi açıdan değerini daha iyi kavramış oluruz. Her şeyden önce Anadolu Selçuklularındaki arazi rejiminde, iktâ sisteminin gereği olarak devlet kontrolündeki mîrî arazi usulü hakimdi. (Turan, 1950: 949-959) Bu anlayış Türk-İslam devlet geleneğinden tevarüs edilmiş bir sistemdir. Yine bunun yanı sıra az da olsa mülk ve vakıf araziler de mevcut idi. Tabii Selçuklular bu sistemi tadrîci bir şekilde kurmuşlar ve XIII. yüzyılın başlarında II. Alaaddin Keykubat devrinde, yani Selçukluların idari ve sosyo-ekonomik düzeninin zirvede olduğunu ifade eden “evc-i bâlâ”ya ulaştıkları, bu dönemde, mülkiyet ve toprak tasarruf sisteminin tam olarak yerleştiği görülmektedir. (Turan, 1950: 949-959)

On üçüncü yüzyılın ortalarından itibaren Moğol istilasıyla sarsılan Selçuklu düzeni değişmeye hatta yıkılmaya yüz tutmuştu. Özellikle 1276 tarihinden sonra İlhanlı valilerinin egemenliğine giren Anadolu'daki Selçuklu sistemindeki bu değişim ve hatta yıkılmanın ciddi boyutlara ulaştığını görmekteyiz. Bu çöküntüden en çok etkilenen Selçuklu *iktâ* sistemi olmuştur. Bunun neticesi olarak, mîrî arazi sisteminden özel mülkiyete geçiş hızlanmıştır. Anadolu'daki siyasi iktidar boşluğu sistemin bu yöne doğru gitmesine neden olmuştur. (Turan, 1948:552-559) Bu dönemde oluşan “*tevâif-i mülûk*” diye tabir edilen, Beylikler döneminin genel idarî ve sosyo ekonomik yapısında bu özel mülkiyet anlayışının hâkim olduğu arazi sistemi yerleşmiştir. İlhanlıların, bu sistemi tekrar Selçuklulardaki gibi mîrî toprak idaresine dönüştürme çabaları yeterli olmamış ve XIV. yüzyılın başlarından itibaren de İlhanlı sisteminin Anadolu üzerindeki etkisi azalmış ve feodal sisteme benzer bir yapıya dönüşmüştür.

Üzerinde durduğumuz hüccet de bu döneme aittir. Vesikadan elde ettiğimiz tarihi bilgi bölgenin soyo-ekonomik yapısına uygun verileri destekleyecek mahiyettedir. Bu dönemeler de Tokat ve çevresinde ise, Orta Anadolu'ya hâkim olan önce Eratna daha sonra da devamı olan Kadı Burhaneddin beyliği mevcut idi. Bu beylikler zamanında toprakların mülkiyet esasına göre tasarrufu yaygınlaşmıştı. Keza, Selçuklu dönemi mîrî arazi yapının bozulduğu ve mülkiyete geçişin en yaygın olduğu saha Tokat, Amasya ve Sivas bölgesiydi. (Turan, 1948: 252) Anadolu'nun diğer

bölgelerine göre mülkiyet hakkı Orta Anadolu'da bir hayli gelişmişti. Amasya-Tokat bölgesinden bizim vesikamıza benzer belgelerin çıkması, bölgede hukukî yapının bir hayli geliştiğini göstermektedir. Keza, Osmanlılar buralara egemen olmaya başladığı ve merkezi timar sisteminin tatbik edildiği Yıldırım Bayezit döneminde, kuvvetli bir Türk toprak aristokrasinin mukavemetiyle karşılaşmıştır. İkinci Murat döneminden itibaren bu bölgede direk timar sistemine geçilememiştir. Mülk ve mîrî arazi sisteminin bir karışımı olan *mâlikâne divani* sistemi uygulanarak tedricen daha sonraki dönemlerde timar sistemine geçilmiştir (Barkan, 1939: 119-184)

Belgedeki satış işlemi ve usulüne bakıldığında, satılan köy arazilerinin mülkiyet yoluyla tasarruf ettiğine dair hukukî açıklamalar da mevcuttur. Metnin ilk kısmında geçen “*fe bâ'a fî akdin vâhidin ve safkatin müttahidetin mâ zukire'l-bâyi'u inde'l-'akdi ennehû hakkuhu ve mülkühü ve bi-yedihi ve tahte tasarrufihi ilâ hîni cereyâni hâzihi'l-mübâya'ati minhu ve zâlike cemî'u'l-karyeti'l-med'uvve*” ibareden, satıcının sözleşme anında ifade edilen yerlerin ve *mülkü ve hakkı* olduğunu, yâni bu yerlerin kendi tasarrufunda bulunduğunu zikrederek satılan mülkün sınırlarını tespit etmiştir. Bu ifadelerden, belgede söz konusu olan mülkiyet türünün de ip uçlarını görmek mümkündür.

Osman Turan, Selçuklu sonrası mülkiyet rejimini izah ederken, üç çeşit mülkiyet kavramının geliştiğinden bahsetmektedir. Bunlardan ilki, tam mülkiyet olup, İslâm devletlerinden tevârüs eden ve tamamen mülk sahibinin tasarrufunda olan topraklar, ikinci olarak, özellikle şehirlerin etrafında verimli bağ ve bahçe gibi araziler ve sonuncu olarak ta kırsal kesimde yaygın olan köy ve mezralardan mürekkep mülklerdir. (Turan, 1948: 562-565) Son iki kısımdaki mülk toprakların mülkiyet hakkı aslında, arazilerden toplanan vergi ve benzeri gelirlere ibarettir ki *temlik* diye de tabir edilmektedir. Diğer bir ifade ile, Sultanların belirli bir hizmet karşılığında, bazı şahıslara hibe ettiği toprakları ikinci grubu temsil ederken, incelemeye tâbi tuttuğumuz belge, bizzat Sultan veya beylerin, belirli bir bedel karşılığında şahıslara sattığı üçüncü grup mülk arazilerdir.

Üzerinde çalışılan hüccette, satılan mülklerin sınırları ve tavsifi yapılırken, yukarıda ifade edilen üçüncü grup mülklere dahil edilmesi gerektiğine dair başka ibareler de mevcuttur. “*ile'l-cebel hünâke, bi-cemî'-i hudûdihâ ve hukûkihâ ve merâfikihâ ve tevâbi'ihâ ve müzâfâtihâ ve cibâlihâ vetilâlihâ ve uyûnihâ ve enhârihâ ve erâziha'l-'âmire ve'l-'âmire ve eşcârî'l-*

Tokat Kazası'na Bağlı Armus Karyesinin Satışına Dâir Hicri 762 (Miladi 1360)
Tarihli Hücçetin Tarihî ve Diplomatik Açından Tahlili

müsmire ve gayri'l-müsmire ve merâ'ihâ ve mesârihihâ ve hukûki'l-efliha ve'l-ekre? Ve buyutihâ ve esâtihihâ ve mebâniihâ ve benâdirihâ ve küllü hakkın dâhilin fihâ ve hâricin anhâ” ifadesiyle; dağlara, tepelere, su kaynaklarına ve hatta, unutulup yazılmayan yerlere kadar tarif edilmesi ve bu yerlerin çoğunlukla vergi toplamaya dayalı alanların olması, üçüncü tür mülklerin hususiyetlerinden olan vergi alanlarına işaret ettiği anlaşılmaktadır.

Yukarıdaki ifadelerden çıkaracağımız bir başka hususiyette; İslâm hukuku anlayışında gerçekleştirilen satış usullerinde, satılacak mülkün tafsilatlı bir şekilde sınırlarının tespiti ve hukukî muamelenin, sonradan tartışmaya mahal vermeyecek şekilde açık bir ifade ile yazılması söz konusudur. Keza incelenilen hüccette, satış muameleleriyle ilgili ifadelerde de benzer bir titizliği görmekteyiz. “... *mübâyaatün sahîhatün şer'iyetün müsnedün ale'l-îcâbi ve'l-kabûli ve kabzi's-semeni bi't-tamâmi fi'l-meclisi'l-'akdi ve ikbâzi's-semeni ve't-teslîmi ve't-tesellümi ve'r-rızâ ve'r-ru'ye mine'l-cânibeyni kable'l-'ve zimânun ileyhi terkü al âmâ yaktazîhi's-şerî'atü't-tâhîretü ve bi cemî'-i zâlike vaka'a'l-hükümü*” ifadesiyle; hukukî alım satım işleminin icap ve kabulü ve bedelinin tamamen satış duruşmasında verilmesi, teslim ve tesellümünün karşılıklı rıza ile yapıldığı ve şeri hukuka aykırı davranılması hâlinde tazminde bulunacağına ve satış meblağının eksiksiz alındığına dair detaylar mevcuttur.

Netice itibariyle tarihi ve diplomatik yönünden değerlendirdiğimiz bu belgenin, XIV. asra ait olması, -bu belge türleri için hayli erken bir dönemdir-nadir ve sınırlı sayıda evrak içerisinde sayılması tarihi değerini artıracak nitelikleridir.

KAYNAKÇA

BARKAN, Ömer Lütfi, “Türk İslam Toprak Hukuk Tatbikâtının Osmanlı İmparatorluğunda Aldığı Şekiller: Malikâne Divânî Sistemi” *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası, C.II*, İstanbul, 1939

ÇALIK, Sıddık, “Selçuklu ve Beylikler Dönemi Vakıfları” *Selçuklu ve Beylikler Dönemi Vakfiye Tuğraları*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2005.

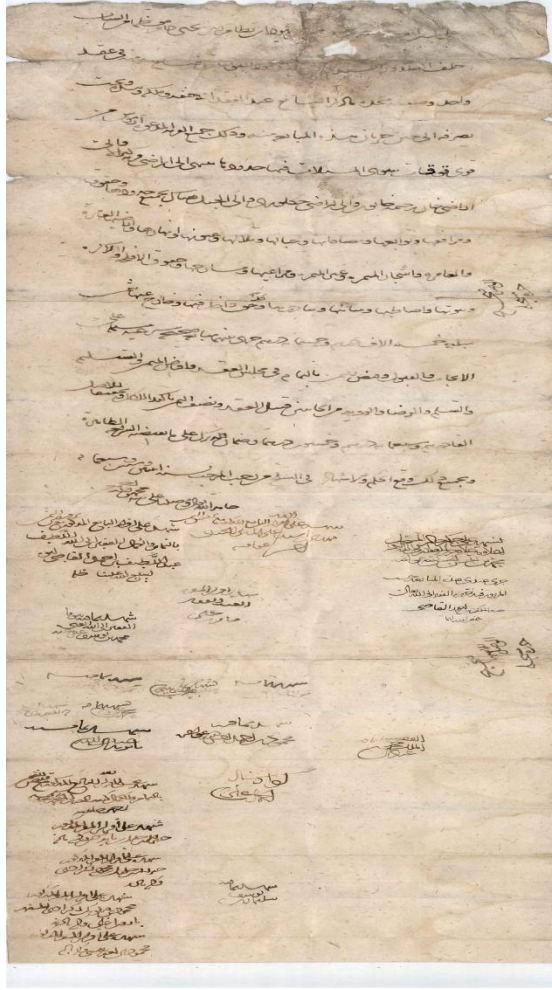
ERSOY, Osman, *XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Kağıt*, DTCF Yayınları, Ankara, 1963.

TURAN, Osman, “*İkta*” Maddesi, İslâm Ansiklopedisi, V/2, Millî Eğitim Bas., İstanbul, 1950

TURAN, Osman, “Selçuk Devri Vakfiyeleri III Celaleddin Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri”, *Bellekten*, XII/45, Ankara, 1948, s.17-171.

TURAN, Osman, “Türkiye Selçuklularında Toprak Hukuku, Mîrî Topraklar ve Hususi Mülkiyet Şekilleri”, *Bellekten*, XII/47, Ankara, 1948, s.549-574.

Tokat Kazası'na Bağlı Armus Karyesinin Satışına Dâir Hicri 762 (Miladi 1360)
Tarihli Hücetin Tarihî ve Diplomatik Açından Tahlili

Ek-2

Tokat Kazası'na Tabi Armus Karyesinin Satışına Dâir Hicri 762
(Miladi 1360) Tarihli Hücetin Çeviri-Yazısı

.... fe bâ'a fî akdin vâhidin ve safkatin müttahidetin mâ zukire'l-bâyi'u inde'l-'akdi ennehû hakkuhu ve mülkühü ve bi-yedihi ve tahte tasarrufihi ilâ hîni cereyâni hâzihi'l-mübâya'ati minhu ve zâlike cemî'u'l-karyeti'l-med'uvve Ârmûs min kurâ Tokat sive'l-müsebbelâtun fihâ. Hudûduhâ yentehî ilâ arâzî karyeti Keberân ve ilâ arâzî Han-ı Rahime Hatun ve ilâ arâzî Haklûrî

ve ile'l-cebel hünâke, bi-cemî'-i hudûdihâ ve hukûkîhâ ve merâfîkîhâ ve tevâbî'ihâ ve müzâfâtihâ ve cibâlihâ vetilâlihâ ve uyûnihâ ve enhârihâ ve erâziha'l-âmile ve'l-âmile ve eşcârî'l-müsmire ve gayri'l-müsmire ve merâ'ihâ ve mesârihihâ ve hukûki'l-efliha ve'l-ekre? Ve buyûtihâ ve esâtîhihâ ve mebâniihâ ve benâdirihâ ve küllü hakkin dâhilin fihâ ve hâricin anhâ sümmiye bi-meblağın hamsete âlâfe dirhemini ve hamsemiete dirhemini cerâ beynehümâ mübâyaatün sahîhatün şer'iyetün müsnedün ale'l-îcâbi ve'l-kabûli ve kabzi's-semeni bi't-tamâmi fi'l-meclisi'l-'akdi ve ikbâzi's-semeni ve't-teslîmi ve't-tesellümi ve'r-rızâ ve'r-ru'ye mine'l-cânibeyni kable'l-'akdi ve nısfî's-semeni te'k'iden li'l-küllî ve tahkîkan li'l-asli elfâ dirhemini ve seb'amiye dirhemini ve hamsine dirhemen ve zimânun ileyhi terkü al âmâ yaktazîhi's-şerî'atü't-tâhîretü ve bi cemî'-i zâlike vaka'a'l-hükümü ve'l-işhâdu fi's-selhi min recebi'l-müreccebi li-sene isneyni ve sittîne ve sebamiye.

Hâmiden lillâhi ta'âlâ ve musalliyen alâ nebiyyihi Muhammedin ve âlihi ecmâ'in.

Cerâ indî hâze'l-mübâyaatü hasbe'l-mezbûri fihi harrerehu'l-fakîru ilallahî ta'âlâ Abdulmelik bin Ahmed el-Kadı ğaferallahu lehümâ.

Şehide alâ ikrârî'l-bâyî'i'l-mezkûri ma'a kabzi's-semeni bi't-tamâmi ve'l-kemâl el-fakîru ilellâhi'l-latîf Abdullatif bin Ahmed el-Kadı (...) Li-yüsellicellâhu aleynâ zillehu.

Şehide alâ ikrârî'l-bâyî'i'l-mezkûri ma'a kabzi's-semeni (...) Seyyid Ali el-Medeni el-Hüseynî

Şehide alâ hükmi hâkimi'l-müsecceli alâhu mede alâhu harrerehu'l-fakîru ilallahî'l-kebîr Muhammed bin el-Hasan Hüsni, Afallahu fihi.

Şehide alâ ikrâr el-abdu'l-fakîr Ali Hamid

Şehide bimâ fihi el-fakîru ilallahî'l-ğani Mehmed bin Yusuf ufiye anhu.

Şehide bimâ fihi

Şehide bimâ fihi

Şehide bimâ fihi

Şehide bimâ fihi

Şehide bimâ fihi

Şehide bimâ fihi Mahmud bin Ahmed Ahsenallahu avatifehu

Şehide bimâ fihi Abdullah bin Bayezid

Şehide bimâ fihi el-Fakir Mehmed bin Abdulmelik

Tokat Kazası'na Bağlı Armus Karyesinin Satışına Dâir Hicri 762 (Miladi 1360)
Tarihli Hücctin Tarihî ve Diplomatik Açıdan Tahlili

Şehide alâ ikrâri'l-bâyi'i'l-mezkûri ma'a kabzi's-semeni bi't-tamâmi
ve'l-kemâl (...) Abdullah bin Ahmed

Şehide alâ ikrâri'l-mukirri'l-mezkûr Abdurrahman bin Bayezid

Şehide alâ ikrâri'l-mukirri'l-mezkûr Hayreddin Halil bin Mahmud

Şehide alâ ikrâri'l-mukirri'l-mezkûr Mahmud bin Ebubekir

Şehide bimâ fihî Yusuf bin Süleyman

Şehide alâ ikrâri'l-mukirri'l-mezkûr Mahmud bin İsa

Ek-3

**Tokat Kazası'na Tabi Armus Karyesinin Satışına Dâir Hicri 762 (Miladi
1360) Tarihli Hücctin Arapçadan Türkçeye Çevirisi**

.... satıcının sözleşme anında andığı, mülkü ve hakkı olup işbu alım satım hüccetinin düzenlendiği ana kadar da tasarrufunda bulunan ve sınırları Geberan Köyünün arazilerine, oradan Rahime Hatun Hanına, oradan Hakluri'ye oradan orda bulunan Dağ'â kadar devam eden Tokat'a bağlı Armus Köyünü içindeki hayrat eserler hariç olmak üzere bütün sınırları, hakları, bağlı yerleri, eklentileri, dağları, tepeleri, su kaynakları, nehirleri, mamur olan ve olmayan arazileri, meyveli ve meyvesiz ağaçları, meraları ve her türlü hakları, evleri, yapıları, binaları, ticaret merkezleri, içinde ve dışında bulunan ve ister anılsın ister anılmasın her türlü hakları ile tek bir duruşmada ve bir sözleşme ile beş bin beş yüz dirheme sattı.

Aralarındaki işbu geçerli ve hukuki alım satım işleminin icap ve kabulü, bedelinin tamamen satış duruşmasında verilmesi ve alınışı, teslim ve tesellümünün karşılıklı rıza ile yapıldığı ve sözleşmeden önce bedelin ve satışın tamamının tahkik ve tekidi için ücretin yarısı olan 2750 dirhemi verilerek şeri hukuka aykırı davranılması halinde tazminde bulunacağına dair şahitler huzurunda işbu belge 762 Hicri yılının Recep ayının sonlarında düzenlendi.

Allaha hamd Resululaha ve ehli beytine salat ve selam olsun.

İşbu satış işlemi benim yanımda gerçekleşti. Kadı Ahmet Oğlu Abdülmelik

Anılan satış işlemine ve ücretin tamam ve eksiksiz alındığına Kadı Ahmet Oğlu Abdullatif şahitlik etti.

Sıddık Çalık

Anılan satış işlemine ve ücretin tamam ve eksiksiz alındığına Seyyid Ali el-Medeni el-Hüseyni şahitlik etti.

Yukarıda anılan hakimin hükmüne Hasan Hüsnü Oğlu Mehmet şahitlik etti.

Satış ikrarına Ali Hamid şahitlik etti.

İşbu belgede olanlara Yusuf Oğlu Mehmet şahitlik etti.

Şahitlik etti

Şahitlik etti

Şahitlik etti

Şahitlik etti

Şahitlik etti

Ahmet Oğlu Mahmut şahitlik etti.

Bayezid Oğlu Abdullah şahitlik etti.

Abdalmelik Oğlu Mehmet şahitlik etti.

Ahmet Oğlu Abdullah Satıcının satış ikrarı ve bedelini tamamen aldığına şahitlik etti.

Bayezid Oğlu Abdurrahman şahitlik etti.

Mahmut Oğlu Hayreddin Halil şahitlik etti.

Ebubekir Oğlu Mahmut şahitlik etti.

Süleyman Oğlu Yusuf şahitlik etti.

İsa oğlu Mahmut şahitlik etti.